

Tolken tijdens vredesoperaties

mw. drs. G. Bos en prof. dr. J. Soeters*

Inleiding

Uit zijn dagboek over zijn periode als commandant van de VN-troepenmacht in Rwanda blijkt hoe trots de Canadese generaal Roméo Dallaire was op zijn tweetaligheid (Frans en Engels). Deze vaardigheid maakte zijn functioneren tussen de Francofone en Engelsprekende actoren in dat land beduidend gemakkelijker¹. Vaak werd hij boos omdat de Verenigde Naties hem in dit grotendeels Francofone land Engelssprekende troepen uit Bangladesh hadden gestuurd.

In zijn werk als commandant van een VN-troepenmacht was talenkennis een belangrijk aspect, zowel in de communicatie met zijn eigen troepen (die

op zichzelf al een enorme diversiteit aan talen bevatten) als in de interactie met lokale autoriteiten, politici en militairen.

Dallaire moet zich op zijn gemak hebben gevoeld toen hij werd uitgezonden naar een Afrikaans land waar in ieder geval het hoger opgeleide deel van de bevolking minstens één belangrijke westerse taal spreekt. Commandanten van operaties in andere delen van de wereld waren en zijn in ieder geval wat dit taalaspect betreft minder 'gelukkig'.

Meestal worden commandanten geconfronteerd met populaties die westerse talen niet of nauwelijks machtig zijn. Dit was en is voor Nederlanders nog steeds het geval in voormalig

Joegoslavië, in het bijzonder in Bosnië, en in Afghanistan en Irak. Maar ook al eerder, in het Midden-Oosten tijdens de UNTSO- en UNIFIL-missies, hebben Nederlandse militairen ervaringen met het taalprobleem opgedaan.²

Communicatie is essentieel

In nagenoeg alle vredesoperaties waarbij Nederlandse troepen betrokken zijn, is de communicatie zeker zo belangrijk als vuurwapengevechten. Dit klinkt door in de beschouwingen van commandanten over de diverse missies die de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden.³ Daarin wordt gewezen op het belang van goede voorlichting en communicatie met de lokale bevolking om draagvlak voor de missie te verwerven en om informatie en inlichtingen te kunnen verzamelen. Dat laatste – *humint* – is een kern-element in de missie zelf, maar het is evenzeer belangrijk voor *force protection*. Zonder informatie is de commandant immers 'blind' en zijn de troepen kwetsbaar voor aanvallen en aanslagen. En juist ook op de – gelukkig doorgaans schaarse – momenten waarop troepen daadwerkelijk in bedreigende situaties komen te verkeren, kan goed contact met *locals* letterlijk van levensbelang zijn.

Communicatie met de lokale bevolking is dus uitermate belangrijk, maar des te moeilijker wanneer de operaties plaatsvinden in gebieden waar

* G. Bos studeerde culturele antropologie aan de Universiteit van Utrecht en personeelsmanagement aan de Hogeschool van Utrecht. J. Soeters is hoogleraar bestuurs- en bedrijfswetenschappen aan de HDO en hoogleraar organisatiewetenschappen aan de Universiteit van Tilburg. De auteurs danken Ikol A. Bek (G1 St OPCO) en Ikol G. W. van Keulen (C-101(NL) Mechbat RHPA SFOR15) van de KL die ons de gelegenheid hebben geboden om respectievelijk vier en één week in Bugojno te verblijven en ons onderzoek zodoende mogelijk hebben gemaakt. Dr. Ph. Manigart van de Koninklijke Militaire School te Brussel heeft de tweede auteur in staat gesteld een bezoek aan Kabul te brengen.

1 R. Dallaire, *ShakeHands with the Devil. The Failure of Humanity in Rwanda*, London: Random House, 2004. Opvallend genoeg werd Dallaire's voorgestelde opvolger als UNAMIR's commandant (een ervaren Ghanese generaal die de plaatsvervangend commandant van UNAMIR was geweest) door de VN afgewezen omdat hij de Franse taal niet machtig was.

2 Zie bijvoorbeeld A. ten Cate, Naar de geul van haat, verbittering en bloed. Nederlandse officieren in het Midden-Oosten, 1956, *Militaire Spectator*, 2003 (172), 517-527.

3 Zie bijvoorbeeld: K.A. Gijsbers, Kosovo-1: tussen trauma en toekomst (III). Humanitaire hulpverlening en geniesteun, *Militaire Spectator*, 2000 (169), 673-680; A.G. van Ede, NECBAT in de Hoorn van Afrika. De deelname aan UNMEE, van overweging tot resultaat, *Militaire Spectator*, 2002 (171), 80-88; R.A.C. Bertholee en A.C. Tjepkema, De ISAF-missie in Kabul, *Militaire Spectator*, 2004 (173), 203-214; C.J. Matthijssen, Al Muthanna: een stap verder. SFIR-4: een unieke en indrukwekkende ervaring, *Militaire Spectator*, 2005 (174), 140-154.

Sergeant McCarthy (l) en zijn tolk maken deel uit van operatie 'Joint Guardian', Kosovo, 2000

(Foto U.S. Army, D. Lockwood; collectie NIMH)

wereldtalen, zoals het Engels, het Frans, het Spaans, en, zij het in mindere mate, het Duits niet of nauwelijks bekend zijn. Om deze reden is aandacht voor taalkwesties in vredesoperaties van groot belang, net zoals

dat overigens in de internationale handel en industrie het geval is.⁴

Vandaar dat commandanten in dergelijke omstandigheden gebruikmaken van tolken aangezien dat de meest

praktische oplossing is om taalbarrières te overwinnen.⁵ Tolken kunnen zowel vooraf thuis worden gerekruteerd als in het uitzendgebied lokaal worden ingehuurd. Beide alternatieven worden gebruikt, ook in de Nederlandse krijgsmacht. Tolken die thuis worden aangenomen kunnen autochtone Nederlanders zijn met een studie in Slavische talen, Arabisch of Afghaanse talen (Pashtu en het Dari/Farsi). Het kunnen echter ook allochtonen zijn, of ex-vluchtelingen uit de missiegebieden die inmiddels in Nederland een verblijf- en werkvergunning hebben verkregen.

Het alternatief is lokaal ingehuurd personeel. Vanwege de grotere beschikbaarheid en lagere kosten van lokaal ingehuurde werknemers wordt dit alternatief in vredesoperaties het meest frequent gebruikt.

Vertrouwen

Het werken met tolken vraagt extra aandacht. Tolken zijn nodig, in een aantal gevallen zelfs cruciaal. Een tolk is voor hij in dienst treedt veelal onbekend; zijn achtergrond is vaak moeilijk te controleren. Militairen die gebruik maken van tolken zullen moeten besluiten in hoeverre ze hun tolken kunnen vertrouwen. Vertrouwen is in het algemeen een belangrijk aspect voor militairen⁶ en zo ook in vredesoperaties, dus ook als zij met tolken werken.

Vandaar dat we in dit artikel hierop de aandacht willen vestigen. Daarnaast willen we de algemene ervaringen die Nederlandse troepen met (lokaal ingehuurde) tolken hebben, beschrijven en analyseren. We willen met dit artikel achtereenvolgens aandacht besteden aan de motieven voor dit werk en demografische kenmerken van de tolken, hun rol als bemiddelaar bij vrede-staken, en de balans van vertrouwen

⁴ A.J. Feely en A.-W. Harzing, 'Language Management in Multinational Companies', *Cross Cultural Management*, Vol. 10, 2003, pp. 37-52; A. Feely, 'Communication across language boundaries', in: M. Tayeb (ed.), *International Management. Theories and Practices*, Harlow etc: Prentice Hall, 2003, pp. 206-35; R. Marschan-Piekkari, D. Welch en L. Welch, 'In the Shadow: the Impact of Language on Structure, Power and Communication in the Multinational', *International Business Review*, Vol. 8, 1999, pp. 421-40; Hoon Park, Sun Dai Hwang en J. Kline Harrison, 'Sources and Consequences of Communication Problems in Foreign Subsidiaries: the Case of United States Firms in South Korea', *International Business Review*, Vol. 5, 1996, pp. 79-98; G.P. Ferraro, *The Cultural Dimension of International Business*, New Jersey: Hall, 1994.

Over het werk van tolken en vertalers in het algemeen, zie ook: A. Knapp-Pothoff and K. Knapp, 'The man (or woman) in the middle: discursive aspects of non-professional interpreting', in: S. Bchner (ed.), *The Mediating Person: a Bridge between Cultures*, Cambridge: Schenkman, 1981, pp. 181-201; G. Steiner, *After Babel: Aspects of Language and Translation*, Oxford: Oxford UP, 1975.

⁵ Uiteraard zijn er ook mogelijkheden om binnen het personeelsbestand van de krijgsmacht zelf kennis van vreemde talen te mobiliseren respectievelijk te verwerven. Het Bureau Tolkendienst Defensie werkt voor de gehele defensieorganisatie, en heeft vier 'soorten' tolken in zijn bestand: a) militairen in werkelijke dienst, b) burgermedewerkers, c) reservisten, en d) externe burgers. Er zijn op dit moment 69 militairen geregistreerd die kunnen tolken in de volgende talen: Dari/Pashtu, Arabisch (18), Chinees, Vietnamees, Frans, Engels, Spaans, Turks, Pools, Hongaars, Roemeens, Russisch en Servo-Kroatisch (12). Allen hebben voldaan aan een tolk/taaltoets van het NIOU of zijn in het bezit van een certificaat van de Kwaliteitstoets Tolken en Vertalers van het ministerie van Justitie. Alle geregistreerde tolken en vertalers zijn gescreend. Burgertolken worden gerekruteerd en krijgen een missiegerichte opleiding (e-mailadres: tolkdiensten.defensie@rnl.mind.nl). Het duurt naar onze inschatting overigens erg lang voordat iemand zich een vreemde taal voldoende heeft eigen gemaakt, ook als er premies voor worden uitgelooft. Het inhuren van personeel van andere krijgsmachten is een vooralsnog theoretische andere mogelijkheid. De inhuur van tolken lijkt in een aantal gevallen het enige praktisch werkbare alternatief.

⁶ I. van der Kloet, *A Soldierly Perspective on Trust. A Study into Trust in the Royal Netherlands Army*, Ph.D. onderzoek, Universiteit van Tilburg, 2005.

In overleg met twee burgemeesters, Bosnië, 2003

(Foto mw. drs. G. Bos)

en wantrouwen die zij in hun werk ervaren.

Wij richten onze aandacht vooral op de tolken zelf, omdat hun leef- en werksituatie voor zover wij kunnen overzien tot op heden onderzoeksmatig nog maar weinig belicht is. Eerst gaan wij echter kort in op de methode van onderzoek.

Methode

De gegevens in dit artikel zijn in november en december 2003 verzameld, toen de auteurs te gast waren op de Nederlandse Basis in Bugojno, toentertijd de hoofdbasis – en tegenwoordig de enige basis – van de Neder-

landse troepen in Bosnië.⁷ Daar hebben wij tolken en militairen geïnterviewd en geobserveerd in hun dagelijkse werkzaamheden. Dit artikel is een voorbeeld van de antropologische of etnografische benadering binnen organisaties, een methode die in toenemende mate uiterst waardevol blijkt te zijn.⁸

Gedurende de veldwerkperiode interviewden wij 15, door de Nederlandse troepen ingehuurde, lokale tolken. Daarnaast waren er bij het Nederlandse contingent twee Bosnisch-Nederlandse, militaire tolken aanwezig.

Gedurende ons verblijf op de basis bediscussieerden we vele onderwerpen met hen. Ook interviewden we een Nederlandse ex-militaire tolk.

Vanzelfsprekend voerden we ook vele gesprekken met de 'opdrachtgevendende' militairen. Zij maken gebruik van de diensten van de tolken en zij moeten kunnen vertrouwen op de kwaliteit van het werk van de tolken. We hielden 22 diepte-interviews met militairen van de hoogst tot de laagst aanwezige rang. Een jaar later (in januari 2005), bezocht de tweede au-

teur enkele bases die onderdeel uitmaken van de ISAF-operatie in Kabul, Afghanistan. Tijdens dit veldwerk interviewde hij verschillende militairen, twee door de Belgische troepen ingehuurde lokale tolken, en een Afghaans-Nederlandse, militaire tolk die voor de Nederlandse eenheden in Kabul werkte. Deze interviews leverden aanvullende informatie op.

Men heeft op vrijwillige basis aan de interviews deelgenomen. Naast het veldwerk is data verzameld door het analyseren van (militaire) literatuur, documenten en krantenartikelen, door participerende observatie en reflecties met sleutelinformanten over 'case-studies' en losse incidenten.

Demografische kenmerken en persoonlijke motieven

Door Nederland lokaal ingehuurde tolken zijn over het algemeen jong. Ze zijn relatief hoog opgeleid en beheersen de Engelse taal naast minstens één of twee lokale talen. Verder zijn deze jonge mensen meestal niet getrouwd. Vandaar dat zij zich gemakkelijker aanpassen aan de eisen van de baan, zoals de onregelmatige werkuren en het feit dat ze zo nu en dan de nacht op hun werk moeten doorbrengen.

Door het conflict in hun gebied hebben ze hun (universitaire) studies onderbroken en zijn hun families afhankelijk van hun inkomen geworden. Ze grijpen daarom iedere kans aan om een inkomen voor zichzelf en hun families te vergaren.

In het begin van het conflict in Bosnië waren het voornamelijk vrouwen die als tolk bij de buitenlandse vredes machten solliciteerden, eenvoudigweg omdat mannen deelnamen aan de oorlog of – juist het tegenovergestelde – moesten vluchten om niet aan de oorlog deel te hoeven nemen.⁹ Tegenwoordig, nu de situatie is gestabiliseerd, is de genderverhouding onder de lokale tolken bij de Nederlandse SFOR-troepen in evenwicht. In

7 Tegenwoordig zijn de Nederlandse troepen zowel op de basis van Bugojno als in vijf over de regio verspreide 'huizen' gelegerd.

8 D.N. Gellner en E. Hirsh (ed.), *Inside Organizations. Anthropologists at Work*, Oxford: Berg, 2001.

9 Geen enkele van de huidige mannelijke Bosnische tolken op de Nederlandse basis heeft naar eigen zeggen deelgenomen aan de gevechten; tijdens de oorlog werkten zij als algemeen beveiligingsbeambte of zij zijn naar familieleden in veiligere gebieden en landen gevlucht.

Afghanistan zijn vrijwel alle lokaal ingehuurd tolken mannen, aangezien het in de lokale cultuur ongebruikelijk is dat vrouwen buitenshuis werken.

Lokale tolken: loyaal

Tolken in Bosnië en Afghanistan zijn loyale werknemers: ze zijn al jaren bij de Nederlandse en Belgische troepen. De naar verhouding hoge salarissen en slechte kansen op de lokale arbeidsmarkt maken dat zij met handen en voeten aan hun werk bij de buitenlandse vredes machten gebonden zijn. Idealisme, de ambitie om hun eigen land te helpen, lijken minder belangrijk, zo blijkt uit de gesprekken.

Over het algemeen genomen voelen de lokale tolken zich door hun baan bij een buitenlandse vredesmacht bevoorrecht vanwege hun relatief hoge inkomen. Toch vinden vele lokale tolken het moeilijk om te accepteren dat ze hun eigen studie niet af hebben kunnen maken, met als gevolg dat zij geen (tand)arts, jurist, econoom, technicus of docent zijn geworden. De meeste van hen (zeker degenen die al ouder dan dertig zijn) vinden het te laat om hun studie weer op te pakken en af te ronden. De studieprogram-

ma's en -eisen zijn veranderd en een aantal tolken is inmiddels getrouwd en heeft een eigen gezin dat onderhouden moet worden.

Voor de vrouwelijke tolken binnen deze groep hopen dat hun (toekomstige) kinderen wel datgene kunnen bereiken wat zijzelf door tussenkomst van de oorlog niet meer kunnen bewerkstelligen.

De geïnterviewde tolken die jarenlang voor de internationale vredes machten hebben gewerkt vormen slechts een selectie van de tolken die gedurende de gehele SFOR- en ISAF-missies zijn ingehuurd. Een aantal van hen heeft dit werk achter zich gelaten en heeft zijn gewone leven weer opgepakt. Hen hebben wij niet ontmoet. Voor diegenen die gebleven zijn, betekent deze baan en het salaris veel. Dit kwam naar voren toen bleek dat de Bosnische tolken zich zorgen maakten over de aankomende reductie van de troepen, waardoor zij dachten dat enkelen van hen hun baan zouden verliezen. De jongere tolken zijn zich daarom aan het voorbereiden op een toekomst buiten de internationale troe-

penmacht en hebben een (afstand-) studie opgepakt.

'Eigen' tolken: idealistisch

Behalve de lokale tolken hebben de Nederlandse troepen enkele 'eigen' tolken bij zich. Deze hebben de Nederlandse nationaliteit en een officiersrang (luitenant of kapitein). De meeste militaire tolken komen – zoals gezegd – uit de regio maar zij hebben dit gebied vroeger als vluchteling of asielzoeker verlaten.¹⁰ Zij hebben na enige tijd de Nederlandse nationaliteit verworven en zich de Nederlandse taal eigen gemaakt.

In Nederland hebben zij vaak al ervaring opgedaan als tolk bij organisaties als het Rode Kruis en juridische instanties waaronder de Immigratie- en Naturalisatiedienst. Op basis van die ervaring zijn ze gekwalificeerd bevonden om tijdelijk als militaire tolk deel te nemen aan een uitzending van zes maanden.

In tegenstelling tot hun lokaal ingehuurd collega's, worden deze 'eigen' tolken mede geïnspireerd door idealistische motieven. Zij willen hun land, dat ze lang geleden hebben verlaten, graag helpen bij het herstel van de vrede en de wederopbouw. Alvorens deze tolken worden aangenomen, ondergaan zij een korte officiersopleiding aan de KMA, waarna ze de rang van luitenant of kapitein verkrijgen.

Tijdens de uitzending zorgt deze rang nogal eens voor problemen met andere militairen omdat de 'echte militairen' hen niet als gelijkwaardig zien; de militaire tolken hebben in hun ogen namelijk hun rang niet verdiend op de manier zoals het hoort.¹¹ Net als de

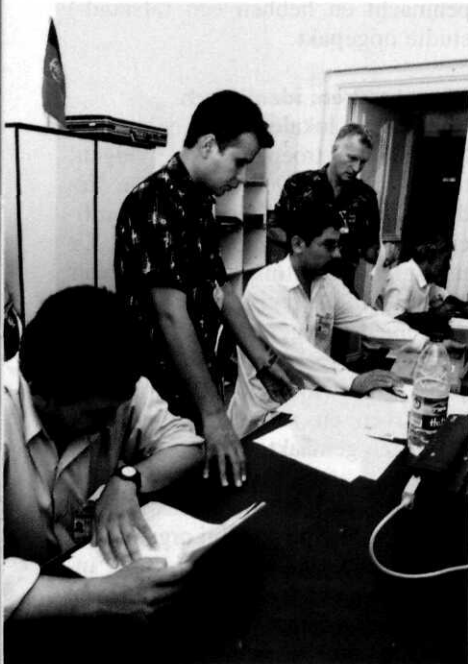

De explosievenopruimingsdienst heeft samen met de lokale EOD munitie opgehaald, Bosnië, 2003

(Foto mw. drs. G. Bos)

¹⁰ Dit is niet altijd het geval. Een van de militaire tolken heeft Bosnië vijftientig jaar geleden verlaten om in Nederland met een Nederlandse man te trouwen die ze aan de kust van het voormalige Joegoslavië had ontmoet.

¹¹ Het is niet duidelijk in hoeverre deze spanning ook een rol speelt bij andere 'specialisten' die na een vrij korte opleiding de rang van officier hebben gekregen.

Tolken verbonden aan de afdeling J6 van het ISAF-hoofdkwartier te Kabul (2003)

(Foto 1 (GE/NL) Corps, T. Beylemans; collectie NIMH)

lokaal ingehuurd tolken vallen daarom ook de 'eigen' Nederlandse tolken buiten de sociale hiërarchie die er onder de militairen op de basis heerst. Dit is een reden waarom de baan als tolk voor geen van hen de baan van hun dromen is.

Bemiddeling bij vreedestaken

De tolken voeren verschillende taken uit en zijn daarom nagenoeg niet onderling uitwisselbaar. Er is een zeker onderscheid in het takenpakket aangebracht dat gerelateerd is aan het taalniveau van iedere tolk. De consequentie van het vastleggen van de taalniveaus in 'gradaties', is de toedeling van bepaalde taken of werkplekken aan bepaalde tolken. De afgelopen jaren zijn

hierin nauwelijks veranderingen aangebracht, behalve bij ziekte of andere redenen van afwezigheid.

'Dusties'

De ingehuurd tolken met de minste talenkennis zijn toegewezen aan de dagelijkse verkenning- en sociale patrouilles die onder begeleiding van een onderofficier door jonge soldaten worden uitgevoerd. Door de andere tolken worden deze tolken enigszins denigrerend met de term 'dusties' aangeduid, en wel vanwege het relatief eenvoudige karakter van de taken, die vaak onder stoffige of modderige omstandigheden worden uitgevoerd.

Andere tolken die zich een specifieke, technische woordenschat hebben eigengemaakt zijn toegevoegd aan de genie en de Explosievenopruimingsdienst. Hun werk is niet zonder risico omdat de door de bevolking verstrekte informatie essentieel is voor de behandeling van de in het gebied gevonden explosieven, wapens of munitie. Hiermee samenhangend hebben enkele tolken de opdracht gekregen om op de lokale scholen en andere publieke instanties lessen op het gebied van 'mine-awareness' te verzorgen.

Enkele andere tolken zijn in een vaste functie verbonden aan de 'liaison officier' en CIMIC-officieren. Eén tolk werkt mee aan het maken van radio-uitzendingen, en is als zodanig gelieerd aan de informatie-eenheid die wekelijks de uitzendingen voor de SFOR-zender verzorgt. De meest ervaren en gevorderde tolken zijn aangesteld om de hogere commandanten te ondersteunen.

Centrale positie

De (vrouwelijke) lokale tolk, die voornamelijk de bataljonscommandanten ondersteunt, speelt een belangrijke rol omdat zij, in tegenstelling tot de militairen die slechts voor zes maanden zijn uitgezonden, al zeer geruime tijd in dit gebied voor de vredesmacht werkt. Haar kennis van land, volk en taal biedt haar een voorsprong op de uitgezonden militairen, een voorsprong die overigens alle (lokale) tolken hebben.

Van alle tolken heeft zij het meeste aanzien en neemt daardoor als tolk een centrale positie in de missie in. Hierdoor bezit zij veel gedetailleerde informatie over diverse, invloedrijke personen uit de regio en bovendien weet ze veel van eerdere gebeurtenissen. Kortom, kennis die essentieel kan zijn voor nieuwe commandanten. Deze tolk is méér dan alleen een tolk, ze is tevens een secretaresse, een adviseur tijdens vergaderingen en een gastvrouw tijdens sociale en politieke bijeenkomsten die door de commandant op de basis worden georganiseerd.

Bovendien vertaalt voornamelijk zij de vertrouwelijke informatie. Het is dan ook geen verrassing dat zij de enige tolk is met een eigen computer en een eigen kantoor. Toch wordt ze om redenen van veiligheid niet overal bij betrokken, waardoor haar positie niet zonder meer onvervangbaar is. Een maatstaf voor 'de' lokale tolk vormt ze echter niet.

De meeste tolken zijn zich er van bewust dat zij belangrijke informatie over de lokale cultuur, regionale machtsverhoudingen en historische gebeurtenissen hebben. Bovendien kennen zij de juiste communicatie-tactieken ten opzichte van de lokale bevolking. Vandaar dat geen van hen zichzelf slechts betitelt met de soms gebruikte, enigszins denigrerende aanduiding van 'vertaalmachine'. Zelf zien zij zich als ondersteunende en diplomatieke 'taalbemiddelaars', die een eigen specifieke rol in de communicatie tussen de twee centrale partijen innemen. Deze rol geeft hen ruimte in de uitvoering van hun werk.¹² Op twee manieren komt dit naar voren.

(In-)directe communicatie

Allereerst verwoorden de tolken de vragen en opmerkingen van de militairen in hun ontmoetingen met derden vaak net iets subtieler dan ze in het Engels gesteld zijn. De tolken geven aan – en dit geldt zowel in Bosnië als in Afghanistan – dat Nederlandse militairen vaak te direct

¹² Voor een gedetailleerde bewerking van deze interactieprocessen lijkt het werk van socioloog Erving Goffman over retoriek relevant. Zie: T. Burns, *Erving Goffman*, London en New York: Routledge, 1992, pp. 303-09. Zie ook: A. Knapp-Pothoff en K. Knapp (noot 1).

zijn in hun communicatie en bovendien niet beleefd genoeg zijn. Hier zien we het contrast tussen zogenoemde 'high' en 'low context' communicatie opdoemen.¹³ In veel westerse culturen wordt een directe stijl van communiceren verwacht; dat is een stijl van er vooral 'geen doekjes omheen winden'. In een dergelijke stijl van communiceren hoeft men niet tussen de regels door te lezen; iedereen moet kunnen begrijpen wat er wordt bedoeld zonder specifieke informatie over de desbetreffende persoon en situatie. Hierdoor is de context minder relevant om het communicatieproces te kunnen begrijpen.

In 'high context' culturen, die vooral voorkomen in de niet-westerse gebieden in de wereld, hangt de communicatie juist grotendeels wél af van de persoon en de situatie.

De communicatie is minder expliciet, men dient juist veel op te maken uit non-verbale signalen, lichaamstaal en gezichtsuitdrukkingen. Bij dit type communicatie worden dubbelzinnigheid en subtiliteiten verwacht en gewaardeerd.

Men kan zich voorstellen dat westerse militairen die bijvoorbeeld in voormalig Joegoslavië en Afghanistan opereren, niet altijd even bekwaam zijn in het communiceren met 'high context'-manieren. Hierin zijn ze afhankelijk van hun tolken, ook al zijn ze zich er niet altijd van bewust dat deze aanpassingen in het communicatieproces plaatsvinden. Zeker de jongere en militairen met een lagere rang (soldaten van 18-20 jaar) blijken vaak redelijk ongevoelig in dit opzicht. De meer ervaren militairen, en militairen met hogere rangen zijn zich er echter wel van bewust dat hun tolken de introducties, vragen en opmerkingen aanpassen aan de situatie. Deze militairen staan dat ook toe, aangezien zij het profijt er van inzien.

Informele machtspositie

Daarnaast blijken de Nederlandse militairen de communicatievaardigheden en culturele kennis van hun tolken ook nog op een andere manier te kunnen waarderen. Wanneer gesprekken en onderhandelingen met lokale personen onduidelijk blijken te zijn, vragen militairen naar de mening van de tolken over de interactie die heeft

plaatsgevonden. Meestal op de terugweg naar de basis doen de tolken verslag, ze spreken hun eventuele twijfels uit over de antwoorden van de lokale partijen en 'vertalen' de lichaamstaal en gezichtsuitdrukkingen van de mensen waarmee gesproken is.

Dit betekent overigens niet dat de meningen van de tolken rechtstreeks worden overgenomen, maar de meeste militairen – in het bijzonder de meer ervaren en hoger geëgradeerden – luisteren er zorgvuldig naar. De tolken worden vertrouwd en in dergelijke situaties als gelijken beschouwd. Wellicht zijn de Nederlandse commandanten gewend op deze manier te opereren, aangezien het in de Nederlandse gewoonte past om iedereen aan het woord te laten om tot consensus te komen alvorens de besluitvorming plaatsvindt.¹⁴

Dit proces kan ver gaan. Het is niet ongebruikelijk dat tolken de discussie over de voorafgaande conversatie beginnen. Hun bekwaamheid in taal en cultuur geeft tolken een zekere vorm van macht en status, zoals ook in andere contexten, in het bijzonder in het multinationale bedrijfsleven, is gebleken. Diegenen met een taalvoorsprong hebben de mogelijkheid om een informele machtspositie te ontwikkelen die ver boven hun formele positie in een organisatie uitgaat.¹⁵ Dit is echter niet alles. In sociale interactie, en in het bijzonder bij taalbemiddeling, ontstaat net zo gemakkelijk wantrouwen als vertrouwen.¹⁶ Soms vinden militairen, vooral de jongere en de lagere in rang, dat de tolken te veel initiatief nemen en te veel aandacht opeisen in de omgang met de lokale bevolking. Verwarring,

Een uitzending van SFOR-radio met gasten, Bosnië, 2003

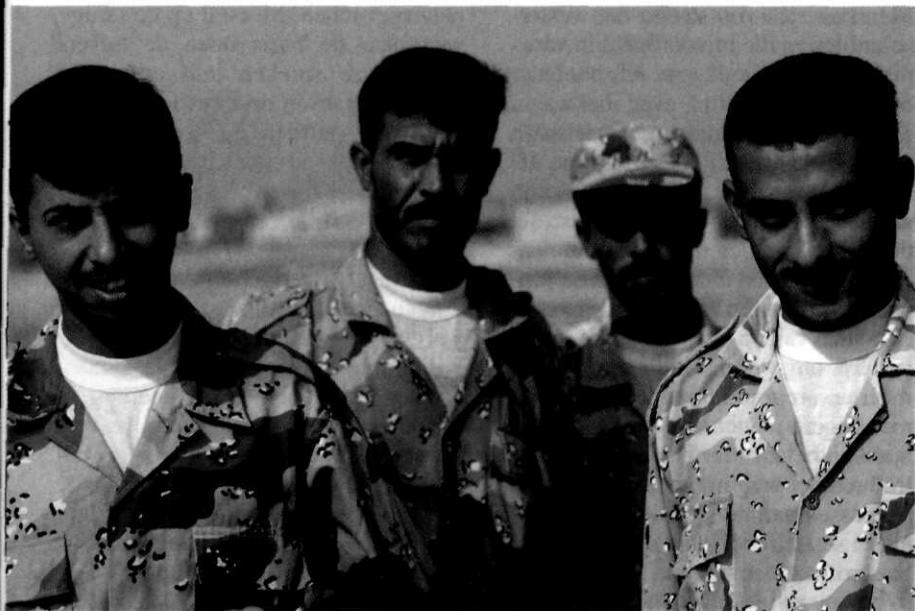
(Foto mw. drs. G. Bos)

13 S.C. Schneider en J.-L. Barsoux, *Managing across Cultures*, Harlow etc.: Prentice Hall, 2003, pp. 44-45.

14 A. van Itersen, 'Rules of Action in Dutch Work Organizations', *Netherlands Journal of Social Sciences*, Vol. 37, No. 1, 2000, pp. 176-87.

15 Marschan-Piekkari et al. (n.1 boven).

16 T. Burns (n. 8 boven), p. 373.

Leden van de 'Iraqi National Guard', 2004

(Foto SFIR 5, G. van Es; collectie NIMH)

achterdocht en fricties, die toch al vaak ontstaan door taalproblemen, kunnen hierdoor opbloeien.¹⁷

Mede in verband daarmee bespreken militairen niet alles in de aanwezigheid van hun tolken, zelfs niet in het Nederlands aangezien enkele tolken zich deze taal – tot soms een hoog niveau – hebben eigengemaakt. Wantrouwen manifesteert zich echter ook op andere manieren.

Vertrouwen en wantrouwen

Hoe vreedzaam de situatie in een operatiegebied ook lijkt, militairen in vredesmissies hebben altijd te maken met vijandelijkheden tussen strijden- de, of op zijn minst rivaliserende par-

tijen. De mate van gevechten en geweld verschilt echter per gebied, mis- sie en tijdsperiode. De gegevens in deze studie over tolken zijn verza- meld in een tijd dat het geweld in Bosnië bijna tot nul was gereduceerd en dat ook in Afghanistan de ergste spanningen voorbij waren. Niettemin zijn risico's en gevaar altijd aanwezig en zijn de herinneringen aan het ver- leden nog vers.

Daarnaast kent de militaire cultuur om begrijpelijke redenen een diep- gewortelde neiging om personen bui- ten het leger, zeker als er spanning aanwezig is, te wantrouwen.¹⁸ Soms is daar ook concrete aanleiding toe: tijdens de UNPROFOR-tijd waren er ge- noeg aanwijzingen dat de betrou- baarheid van sommige lokale tolken dubieus was.¹⁹

In tijden van onzekerheid en spanning heeft wantrouwen dezelfde functie als vertrouwen omdat het onzekerheid over uit te voeren acties wegneemt. Beide verschijnselen zijn belangrijk wanneer kennis van zaken en zeker- heden ontbreken, en wanneer er als gevolg daarvan kwetsbaarheid in de relaties tussen mensen sluipt.

Vertrouwen en wantrouwen vermin- deren allebei de complexiteit van een dergelijke situatie tot een hanteerbaar geheel. Vertrouwen en wantrouwen hebben dan ook dezelfde sociale functie: reductie van complexiteit in de omgang met kwetsbaarheid en risi- co's tussen mensen.²⁰ Elementen van wantrouwen zijn herkenbaar in een aantal manieren waarop militairen lokale tolken bejegenen.

Beperkingen voor tolken

Aan de tolken van de SFOR- en ISAF- uitzendingen is gedurende hun werk- tijd een aantal beperkingen opge- legd.²¹ Zo mogen ze op de basis geen mobiele telefoon bij zich dragen. Bij binnenkomst dienen ze deze bij de wacht af te geven. Mobiele telefoons worden van de basis geweerd omdat de mogelijkheid bestaat dat hiermee informatie naar personen buiten de basis wordt doorspeeld. In Kabul werden de tolken iedere keer bij bin- nenkomst gefouilleerd op wapens en explosieven, maar deze procedure werd in het begin van 2005 afgeschaft.

Daarnaast zijn, met het oog op vei- ligheidsmaatregelen, niet alle faci- liteiten en kantoren op de basis volle- dig toegankelijk voor de tolken. Over het algemeen wordt dit veiligheids- beleid door de tolken begrepen, het levert dan ook geen problemen op. Een lokale tolk in Kabul bekritiseer- de zelfs de vernieuwde vereenvou- digde controle bij de entree van de basis. Geen enkele tolk maakt boven- dien bezwaar tegen de maandelijkse routinecontrole die de militairen bij hen uitvoeren.

Er is echter ook regelgeving waarmee de lokale tolken meer moeite hebben. Zo mogen de tolken niet in de privé- vertrekken van de militairen komen; in algemene zin geldt dat intieme re- laties tussen militairen en tolken ver- boden zijn: de tolken lopen het risico ontslagen te worden en Nederlandse militairen worden in dergelijke situatie gerepatriëerd.

Daarnaast mogen lokale tolken geen gebruik maken van specifieke faci-

17 A.J. Feeley en A.W. Harzing (n.1 boven), p. 38.

18 J. Soeters, 'Culture in Uniformed Organiza- tions', in: N.M. Ashkanasy, C.P. Wilderom en M.F. Peterson ed.), *Handbook of Orga- nizational Culture and Climate*, Thousand Oaks: Sage, 2000, pp.465-481.

19 Zie b.v. C. Wiebes, *Intelligence en de oorlog in Bosnië, 1992-1995*, Boom, Amsterdam, 2002, pp. 15 en 158.

20 T. Burns (n. 8 boven), p. 373-74.

21 Deze maatregelen zijn kort na het Srebrenica- fiasco in juli 1995 ingevoerd.

teiten zoals de militaire arts, de tandarts en de belastingvrije winkel. Mannelijke lokale tolken lijken met de uitvoering van dit beleid minder moeite te hebben dan de vrouwen. De vrouwelijke tolken ervaren dit als een blijk van wantrouwen van militairen ten opzichte van lokaal personeel en voelen zich vooral vernederd door de onverwachte manier waarop dergelijk beleid in het verleden is meegedeeld of veranderd.

Onderlinge concurrentie

Nog een ander aspect tussen de militairen en tolken ligt is dat de laatsten bang zijn om hun – goedbetaalde – baan te verliezen, wat een gevolg zou kunnen zijn van de permanente reductie van het aantal SFOR-troepen. Dit vooruitzicht maakt de tolken kwetsbaar, waardoor ze steeds voorzichtiger worden in hun omgang met de militairen. En zelfs ten opzichte van hun eigen collega's is er een zekere mate van wantrouwen omdat ze elkaar steeds meer als concurrenten beschouwen.²²

Balanceren

Kortom, de lokale tolken hebben het gevoel dat zij in hun omgang met de militairen wankel moeten balanceren tussen vertrouwen en wantrouwen. De lokale tolken voelen zich vertrouwd en gerespecteerd, zolang het gaat om taalbemiddeling in de communicatie tussen de vredestroepen en de lokale bevolking. Daarentegen worden zij – naar hun gevoel – op de *compound* op een afstand gehouden, zowel fysiek als emotioneel. Het lijkt erop dat de lokale tolken 'bekende vreemdelingen' zijn, met andere

woorden, dat zij tegelijkertijd dichtbij en veraf staan.²³

Negatieve reacties

Lokale tolken ervaren trouwens ook blikken van wantrouwen vanuit een heel andere hoek. Zeker wanneer vijandelijkheden nog aan de gang zijn, krijgen zij vaak negatieve reacties van hun landgenoten, in het bijzonder van diegenen die tot de 'andere partij(en)' in het gebied behoren. Bijvoorbeeld tijdens het hoogtepunt van het conflict in Bosnië probeerden Servische militaire commandanten tolken met een moslimachtergrond buiten te sluiten van gesprekken en onderhandelingen met de Nederlandse militairen.

Vrouwelijke lokale tolken hebben nogal eens moeilijkheden ondervonden tijdens ontmoetingen met Mujahidins uit het Midden-Oosten, wanneer zij met Nederlanders op patrouille waren. In de loop der tijd zijn lokale tolken uitgejouwd en uitgescholden (vrouwen bijvoorbeeld als 'NAVO-hoer'), zijn zij verbaal vernederd en soms zelfs in het gezicht gespuugd.

Desondanks zijn ze dankzij de bescherming van de Nederlandse vredesmacht nooit fysiek in de problemen geraakt. Over het algemeen voelen de lokale tolken in Bosnië zich veilig tijdens de uitvoering van hun werk.

In Kabul liggen de zaken anders. Aangezien de situatie bedreigender is dan in Bosnië (in ieder geval gedurende de periode van deze studie), zeggen de lokale tolken daar dat zij niet onder werktijd maar juist daarna voor hun leven moeten vrezen. Om die reden verwisselen zij hun kleding en verstoppen zij hun identiteitspas, wanneer zij na werktijd de basis verlaten.

Alleen de naaste familie is op de hoogte van hun werk als tolk voor buitenlandse vredestroepen; burens en kennissen tasten hierover in het duister. De tolken in Kabul gaan redelijk stoïcijns met deze angst om. Het lijkt erop dat zij gewend zijn aan de omgang met dreiging en geweld en zij denken mogelijke vijanden te slim af

Patrouille van het Bravo-team door een van de dorpjes in de omgeving van de Nederlandse SFOR 15-basis

(Foto mw. drs. G. Bos)

²² Op het moment waarop wij ons veldwerk uitvoerden was dit een serieus probleem voor de tolken. Nu, een jaar later, is gebleken dat het militair personeel drastisch is verminderd maar niet ten koste van het lokale personeel. In de huidige meer gedecentraliseerde opzet van de operaties in Bosnië zijn de lokale tolken nog even hard nodig.

²³ Zie de George Simmels observaties inzake de 'vreemdeling'; G. Simmel, 'The Stranger', in: L.A. Coser (ed.), *The Pleasures of Sociology*, New York: Mentor, 1980, pp. 235-40.

te zijn.²⁴ Overigens zijn zij even optimistisch als idealistisch: anders dan de meer berustende lokale tolken in Bosnië streven zij nog echt naar een nieuwe toekomst voor hun land en henzelf.

Conclusies en aanbevelingen

Geprezen en genegeerd

Tolken spelen een essentiële rol in vredesmissies. Tot op heden is deze rol in evaluaties en studies over vredesmissies weinig belicht. Door dit artikel hebben we in een eerste poging getracht deze lacune in de kennis te dichten. Er is een beschrijving gegeven van het leven en het werk van (lokale) tolken die door de Nederlandse (en Belgische) troepen in Bosnië en Afghanistan zijn ingehuurd. Het geschetste beeld laat zowel de comfortabele als de precaire kant van de positie van militaire tolken zien. Ongeacht de tijd die zij met de buitenlandse militairen hebben doorgebracht, blijven de tolken vreemdelingen die tegelijkertijd dichtbij en veraf staan, vreemdelingen die tegelijkertijd geprezen en genegeerd worden.

Tolken zijn meer dan alleen taalexperts in het communicatieproces tussen de buitenlandse militairen en hun eigen landgenoten. Zij bewegen zich als culturele, diplomatieke en politieke bemiddelaars tussen deze twee partijen. Zij worden zichtbaar gewaardeerd, in het bijzonder door militairen met een hogere rang, die deze aanvulling als een onmisbaar element van het werk beschouwen.

Toch, als een gevolg van hun dualistische positie, blijven tolken vreemdelingen ten opzichte van alle partijen in het gebied. Zo is in het gebied waar ze wonen en werken bekend dat de lokale tolken goed verdienen. Lokale handelaars en autoriteiten laten hen daarom meer betalen voor diensten en heffingen dan in het gebied gebruikelijk is. De Nederlandse militairen, aan de andere kant, doen er weinig aan om de tolken te helpen zich verder te ontwikkelen, door hen te laten groeien en hen ontplooiingsmogelijkheden te bieden.

Geen opleidingsmogelijkheden

Opleidingsmogelijkheden, zo overvloedig aanwezig voor Nederlands militair personeel, worden niet of amper aan de (lokaal ingehuurde) tolken aangeboden. De Amerikaanse bereidwilligheid om bepaalde verdienstelijke en/of bedreigde tolken een *green card* of zelfs de Amerikaanse nationaliteit aan te bieden, kent de Nederlandse overheid niet.

De 'eigen' Nederlandse tolken zijn enkel en alleen voor de duur van een uitzending aangesteld. De lokaal ingehuurde tolken hebben geen enkele werkgarantie, ondanks de lengte van de periode die zij als tolk werkzaam zijn geweest, een periode die zoals bij de langdurige inzet in Bosnië op kan lopen tot meer dan tien jaar. Deze voorbeelden geven een helder beeld van de dubbele en dus moeilijke positie van de (lokale) tolken.

Epiloog

Zonder twijfel is dit artikel betrekkelijk algemeen in zijn bevindingen en laat het vele onderwerpen voor vervolgstudies open. Ook is het niet onbelangrijk om te benadrukken dat deze studie onder relatief vreedzame condities is uitgevoerd. De rol van tolken onder minder gunstige omstandigheden zal verschillen van wat wij in deze studie hebben blootgelegd. Daarnaast zullen uiteenlopende operationele stijlen van nationale legers tot verschillende uitkomsten leiden.

Een observatie uit Kabul kan dit illustreren. Een Belgische commandant vertelde ons dat een Amerikaanse compagnie aan zijn multinationale bataljon was toegevoegd om zijn personeel in het gebied te ondersteunen tijdens de verwachte turbulente verkiezingsperiode. Alvorens de Amerikanen tot actie over te laten gaan, besloten hij en zijn Noorse co-commandant hen op de hoogte te stellen van de procedures en manier van werken van het bataljon.

De Amerikanen hadden niet de gewoonte om in hun reguliere taken als

patrouilleren en huiszoekingen met tolken te werken. Na twee trainingssweken zeiden zij te snappen hoe ze met tolken zouden moeten werken, maar toen de Amerikanen het bataljon na twee operationele maanden weer verlieten, bleek dat ze nauwelijks gebruik hadden gemaakt van de hen beschikbaar gestelde tolken.

Deze observatie laat zien hoezeer de operationele stijlen tussen eenheden van nationale krijgsmachten uiteenlopen, maar toont eveneens dat mensen onder dreiging minder open staan om met andere partijen te communiceren.²⁵ Zonder twijfel liggen de Amerikanen in Afghanistan (en elders) zwaarder en vaker onder vuur dan troepen van veel andere naties, waaronder die uit Nederland en België.²⁶ Dergelijke aspecten beïnvloeden de manier waarop en de frequentie waarmee van (lokale) tolken in vredesmissies gebruik wordt gemaakt.

Wij denken dat in de toekomst verder onderzoek naar taal- en communicatieproblemen dient plaats te vinden, ten einde meer begrip te krijgen voor en kennis van de communicatieprocessen tussen buitenlandse militairen en lokale bevolkingsgroepen in de diverse conflictgebieden. ■

²⁴ Voor de Irakese tolken die voor de Nederlanders werkzaam zijn is de situatie vergelijkbaar. A.S. Tyson, 'Tolk Ahmed was trots, maar is nu vooral bang in Irak', *Utrechts Nieuwsblad*, 17 september 2004. Zie ook het internet (Google: military interpreters) voor talloze vergelijkbare nieuwsberichten.

²⁵ Voor de verschillen in operationele stijlen zie: J. Soeters, Chr. PoPONETE en J. Page, 'Culture's consequences in the military', in: Th. W. Britt, A.B. Adler en C.A. Castro (eds.), *Minds in the Military: Psychology and Life in the Armed Forces. Volume 4: Military Culture*, (in press) 2005, Westport CT: Praeger Security International; voor de invloed van dreiging op de militaire geest zie: M. Dechesne, C. van den Berg en J. Soeters, *International Cooperation under Threat: a Field Experiment in Kabul* (ter publicatie aangeboden).

²⁶ In Kabul werd verteld dat er een 'prijs' stond op het hoofd van buitenlandse militairen; de prijs die voor Amerikanen werd uitgelooft was aanzienlijk hoger dan die voor andere buitenlandse militairen.